

Regio Deal Noord-Nederland

Problemen en oplossingsrichtingen bij projecten rond natuurinclusieve landbouw.

Landelijk spelen vergelijkbare problemen en resultaten bij grootschalige projecten rond de natuurinclusieve landbouw. De belangrijkste problemen en oplossingsrichtingen zijn in vijf thema's onder te brengen.

1. De betekenis van gebiedsgerichte natuurinclusieve landbouw voor de natuur en biodiversiteit.
2. Het ontwikkelen van gezamenlijke kennis en het organiseren van leerprocessen.
3. De organisatie van gebiedsgerichte processen.
4. De beleidscontext: hoe kan en moet het overheidsbeleid, zowel van het Rijk als lagere overheden, ondersteuning bieden?
5. Het belang van productmarkten en consumenten: de ontwikkeling van geschikte verdienmodellen.
6. Verder experimenteren.

1. Wat betekent gebiedsgerichte natuurinclusieve landbouw voor de natuur en biodiversiteit?

De effecten op de biodiversiteit zijn wisselend. Hoewel het negatieve effect van het bestaande landbouwsysteem op de natuur niet omstreden is, is het ecologische effect van natuurinclusieve landbouw lang niet altijd duidelijk. Er zijn soorten die zich verrassend ontwikkelen of handhaven in intensieve systemen, zoals de gele kwikstaart in de bollenvelden. Er zijn ook natuurinclusieve projecten waar bijvoorbeeld akkervogels zich niet herstellen. Het is van belang de onderliggende mechanismen beter te begrijpen. Waarom leidt een natuurinclusieve bedrijfsvoering wel of niet tot biodiversiteitsherstel? Interessant is dat natuurvriendelijk beheer niet per se tot vermindering van de agrarische productie blijkt te leiden. Dit komt door meer of betere ecosysteemdiensten die kunnen worden geleverd bij een rijkere biodiversiteit. Systematische evaluatie van de ecologische effecten van natuurinclusieve landbouw blijft hoe dan ook cruciaal om beleid en beheer te kunnen onderbouwen.

De term natuurinclusiviteit is breed en kent veel betekenissen. Het streven naar natuurinclusieve landbouw heeft tot nu toe nog geen duidelijk beeld opgeleverd van wat natuurinclusiviteit is en op welke manier dat het beste kan worden vormgegeven. Interpretatieverschillen kunnen op korte termijn handig zijn en maken het mogelijk het gehanteerde instrumentarium lokaal te laten variëren (afhankelijk van grondsoorten, gewassen, schaal, financiering, etc.). Het kan echter ook lastig zijn. Dat bleek bijvoorbeeld in Drenthe waar de samenwerking tussen natuurbeschermers en agrarische organisaties stopte, omdat er na verloop van tijd te grote verschillen in opvatting over natuurinclusiviteit bleken te zijn. Het is daarom van belang om de term goed in te vullen aan het begin van een

experiment om zo een gedeeld beeld te hebben. Meer constructieve aandacht voor eventuele verschillende interpretaties en doelen is gewenst.

2. Hoe ontwikkelen wij gezamenlijke kennis en hoe vindt leren plaats?

Het is noodzakelijk om leerervaringen te bestendigen. In het algemeen zijn experimenten zinvol gebleken, en zeker gebiedsgerichte experimenten. Maar goede monitoring, uitwisseling van inzichten en bestendiging van de leerervaringen zijn vaak niet gegarandeerd. Er is in alle besproken gebieden geleerd door de individuele deelnemers die het geleerde kunnen gebruiken bij volgende activiteiten. Echter, het geleerde wordt zelden op een bestendige wijze vastgelegd waardoor volgende projecten daarvan onvoldoende profijt hebben. Ondersteuning door een kennisinstantie kan daarbij behulpzaam zijn. De ontwikkeling van dergelijke instituties die gekoppeld zijn aan gebiedsgerichte benaderingen is aan te bevelen.

Veelsoortige kennis en kennisverbanden zijn nodig. Kennis en goede kennisuitwisseling blijken in alle gevallen belangrijk te zijn voor verdere ontwikkeling van natuurinclusieve landbouw binnen de experimenten. Enerzijds betreft het de integratie van bestaande kennis in de praktijk bij de opzet en uitvoering van een experiment. Anderzijds gaat het om de bestendiging van de lokaal opgedane kennis. Daarbovenop zijn er gedurende diverse experimenten nieuwe benaderingen, concepten en praktijken ontwikkeld, waarbij praktijkkennis beter met kennis van kennisinstellingen verbonden wordt. Systematische aandacht voor dit proces van afstemming is van belang voor alle betrokkenen. Een mooi positief voorbeeld is de inzicht-praktijk-kenniscyclus in de Bollenstreek. Ook elders is ervaring opgedaan met vormen van co-creatie en co-design, zoals het gezamenlijk verzamelen van data in Waterland. Daarbij ontstonden nieuwe samenwerkingsverbanden die beter geschikt bleken te zijn voor interdisciplinaire en transdisciplinaire aanpakken.

Het gebruik van KPI's: stap voor stap verder. Bij natuurinclusieve landbouw wordt de systematiek van KPI's veel gebruikt. Deze is eenvoudig toe te passen. Echter, er is grote variatie in gehanteerde KPI's en de onderbouwing vereist meer aandacht, bijvoorbeeld door meer structurele ecologische monitoring. Dit maakt de monitoringsystemen meer valide en betrouwbaar en levert op termijn betere vergelijkingen op. Het beste kunnen KPI's stapsgewijs ingevoerd worden, zodat al doende kan worden geleerd en eventueel gecorrigeerd.

Gebruik niet alleen kennis maar heb ook aandacht voor waarden. De transitie naar natuurinclusieve landbouw kent vele dimensies, waarvan wetenschap er een is. Echter, persoonlijke en collectieve waarden spelen eveneens een grote rol. Dat blijkt geregeld bij projecten rond natuurinclusieve landbouw waar waarden soms botsen. Daarom zijn waarden vaak even belangrijk als kennis; de dialoog daarover aangaan is misschien niet eenvoudig maar is wel noodzakelijk.

3. De organisatie van gebiedsgerichte processen

Doelen zijn nodig maar de weg ernaartoe kan variëren. Bij diverse gebiedsgerichte projecten zijn streefbeelden en concrete doelen geformuleerd. Deze geven inspiratie, houvast en richting. Tegelijkertijd zijn ze soms te vaag geformuleerd of blijkt het in de praktijk het lastig te zijn zich geheel naar de oorspronkelijke doelen te richten. Daarnaast hebben sommige projecten ervoor gekozen juist geen doelen te formuleren, wat de samenwerking vergemakkelijkt maar openlaat wat het eindresultaat is. Doelformulering lijkt dus gewenst, maar afhankelijk van de omstandigheden kan gezamenlijk besloten worden de route naar dit doel anders in te vullen.

Neem de tijd en garandeer continuïteit. Het starten van nieuwe gebiedsgerichte projecten kost veel tijd en energie, zeker als deze bestaan uit grotere consortia met veelsoortige partners. Voldoende discussie en afstemming in de beginfase lijkt essentieel voor een uiteindelijk succesvol project. Veel grote projecten rond natuurinclusieve landbouw hebben een duur van slechts enkele jaren. Vaak is dit te kort om de effecten van deze initiatieven op de landbouw, de biodiversiteit en de betrokkenen goed in kaart te brengen. Als deze consortia stoppen, kan veel ervaring over landbouwpraktijken, samenwerking en zicht op biodiversiteitseffecten verloren gaan. Het is dus erg belangrijk om de lopende projecten voort te zetten en de activiteiten en ervaringen te borgen. Dit kan door langere looptijden en/of door het integreren van succesvolle experimenten in staand overheidsbeleid.

Schaal en vorm kunnen variëren. De schaal waarop een gebiedsgericht initiatief plaatsvindt is een belangrijke kwestie. Een omvang van tenminste enkele duizenden hectares is voor biodiversiteitsherstel en vaak ook bestuurlijk gunstig. Voor vorming van lokale netwerken en effectieve leerprocessen kan dit echter aan de grote kant zijn. Hoe dan ook is het borgen van resultaten belangrijk om vervolgens opschaling in de regio of elders mogelijk te maken. Dit is niet eenvoudig gezien de grote fysieke, culturele, ecologische, economische en sociale verschillen tussen gebieden. De ervaringen van Schiermonnikoog zijn bijvoorbeeld lastig overzetbaar naar de Noordelijke Kleischil. Het gaat dus niet alleen om schaal maar ook om verschillende vormen van gebiedsgericht beleid en de context waarin dit plan wordt uitgevoerd. Belangrijk is wel dat bij gebiedsgericht beleid de specifieke financiering voor activiteiten in het gebied, de maatregelen, de governance en de verdienmodellen op elkaar en op de landbouwkundige en natuurlijke situatie van het gebied zijn afgestemd.

Bottom-up gebiedsgerichte initiatieven zijn belangrijk, maar niet altijd voldoende. Initiatieven die bottom-up ontstaan zijn nuttig en zijn in een aantal gevallen succesvol gebleken. Echter, ze hebben beperkingen; het succes hangt van veel factoren af, zoals een gevoelde urgentie om in actie te komen. Top-down geïnitieerde initiatieven zijn eveneens kwetsbaar doordat er meer met opgelegde toekomstvisies dan met gedeelde toekomstvisies wordt gewerkt. Aansluiting bij top-down kaders en generiek (nieuw) rijksbeleid is onontkoombaar waarbij ruimte moet zijn voor regionale bottom-up initiatieven. Alleen zo zijn de beoogde doelen op het vlak van natuur, landbouw, water en bodem te halen.

Een lange termijn perspectief is vereist. Veel partijen die aan natuurinclusieve landbouw meewerken, missen een langetermijnperspectief door de relatief kortlopende projecten. Uitzicht op voortzetting van het boerenbedrijf of herstel van natuur, ook na het project, is wezenlijk om mensen gemotiveerd te houden. Zo niet dan kunnen de met het project samenhangende activiteiten alsnog stoppen.

Waarborgen van de kwaliteit van de samenwerking is noodzakelijk maar lastig; boegbeelden helpen. Er zijn uiteenlopende samenwerkingsmodellen beproefd die spontaan ontstonden op basis van financieringsmogelijkheden en wisselende combinaties van initiatiefnemers. Over het algemeen lijkt het erop dat het serieus betrekken van zo veel mogelijk partijen van het begin tot het eind zinvol is, ook bijvoorbeeld burgers, maar eenvoudig is het niet altijd. Sommige projecten liepen uitstekend dankzij de homogeniteit van de groep, maar op enig moment was samenwerking met andere partijen onvermijdelijk. Een belangrijke vraag is hoe je zorgt voor voldoende betrokkenheid van iedereen in de verschillende fasen van het project. Belangrijke voorwaarden voor succes lijken een gedeeld eigenaarschap waarbinnen verschillende belangen een plek krijgen, en het ondernemen van gezamenlijke activiteiten. Ook voortbouwen op bestaande sociale structuren is vaak vruchtbaar. Daarnaast is de aanwezigheid van lokale helden, boegbeelden of sleutelpersonen belangrijk, zo niet cruciaal. Zij kunnen andere boeren of anderen meetrokken en hun enthousiasme en betrokkenheid volhouden. Er zijn echter ook goede ervaringen opgedaan met (boeren)coaches. Tot slot is het belangrijk de leerprocessen te borgen binnen de samenwerkingsrelaties.

4. Het overheidsbeleid vraagt serieuze aandacht: de beleidscontext telt.

Bestaande structuren gaan vaak uit van problemen van gisteren. Bestaande financiële, economische en zeggenschapsstructuren, waaronder ook de grondpolitiek, hinderen vaak de voortgang van natuurinclusieve landbouw en vragen dus aanpassing. Implementatie van natuurinclusieve landbouw vraagt om nieuwe oplossingen en instituties voor de huidige en toekomstige problemen.

Passend beleid ontwikkelen blijft lastig. In veel gevallen blijkt het ontwikkelen en toepassen van beleid dat natuurinclusieve landbouw stimuleert, niet eenvoudig te zijn. Er is geen passende regelgeving, geen adequaat beleidskader en onvoldoende capaciteit. Er is meer ruimte nodig, zowel wat betreft geldelijke ondersteuning, het starten van experimenten, begeleiding, als institutionele kaders op diverse overheidsniveaus die integratie kunnen bevorderen. Goed geformuleerd en tijdig overheidsbeleid is belangrijk om initiatieven te ontwikkelen en de resultaten op lange termijn te bestendigen.

Goed beleid komt voort uit een heldere visie. Alom wordt voor een leidende visie en missie voor natuurinclusieve landbouw in het grotere landbouwbeleid gepleit. Het is momenteel nog niet duidelijk hoe dit beleid eruit ziet, wie dit uitdraagt en wie zorg draagt voor de

implementatie. Lokaal zijn er diverse gebiedsgerichte initiatieven, maar succes is voor een substantieel deel afhankelijk van de rijksoverheid.

5. Productmarkten en consumenten: verdienmodellen in ontwikkeling

De rol van de voedselketens kan veranderen. Op verschillende plaatsen worden nieuwe verdienmodellen ontwikkeld. Natuurinclusieve landbouw kan tot een gezonde bedrijfsvoering leiden met producten die onder andere condities zijn geteeld. Het direct betrekken van andere schakels in de gehele voedselketen (van producent tot consument) is daarbij cruciaal. Dit is een belangrijke stap om het juiste niveau van afstemming te bereiken, en wellicht is het zo mogelijk een substantiële bijdrage te leveren aan de economische levensvatbaarheid van een natuurinclusieve bedrijfsvoering. Echter, er is niet een model dat overal toepasbaar is. Er zijn verschillende verdienmodellen ontwikkeld die passen bij uiteenlopende bedrijven, meer en minder intensief, meer en minder natuurgericht. Het succes hangt onder meer af van de creativiteit en het ondernemerschap van agrariërs, de fysieke omstandigheden, ketenpartijen, de medewerking van burgers en tot slot de faciliterende rol van overheden. Net als van overheden loopt de bijdrage van ketenpartijen aan natuurinclusieve landbouw uiteen. Zij leveren hier en daar positieve bijdragen zoals in de Bollenstreek en in Drenthe. Maar de ervaringen zijn niet overal positief en geregeld lijken ketenpartners weinig belang te hebben bij een dergelijke transitie.

Het belang van ecosysteemdiensten neemt toe. Zolang de afname van de oogst bij natuurinclusieve landbouw de economische levensvatbaarheid van het agrarische bedrijf bedreigt, is het noodzakelijk andere “opbrengsten” financieel aantrekkelijk te maken. Een breed scala aan potentiële inkomstenbronnen dient zich aan, zoals financiële waardering van geleverde ecosysteemdiensten zoals schoon water en biodiversiteit. Gelijktijdig is het zaak de ecosysteemdiensten te verweven met bestaande subsidiestromen in de agrarische sector om perverse prikkels te voorkomen. Dat zal de interesse in natuurinclusieve landbouw in gebieden sterk doen toenemen.

6. Natuurinclusieve landbouwexperimenten met een gebiedsgerichte aanpak zijn cruciaal voor het ontwikkelen van de landbouw van de toekomst.

De bestaande experimenten zoeken naar nieuwe mogelijkheden op het snijvlak van landbouw en natuur. Ze variëren in omvang en vorm, en ze zijn te vinden op diverse plaatsen verspreid over het land. Maar ze bestaan bij de gratie van vele welwillende partijen die in allerlei combinaties samenwerken. Tijdens het slotsymposium waren deze welwillendheid en het enthousiasme voelbaar en was de bereidheid te komen tot nieuwe stappen onbetwist. Wel blijkt de inrichting en uitvoering van de experimenten een weg met naast successen, diverse open vragen, teleurstellingen en hindernissen. De huidige situatie in de Nederlandse landbouw roept om nieuwe toekomstvisies, nieuwe concrete stappen en meer experimenten die nieuwe wegen openen voor zo veel mogelijk betrokkenen.

Tekst: Henny van der Windt, Rijksuniversiteit Groningen, Gert Noordhoff, provincie Groningen

Bronnen:

<https://www.rug.nl/rudolf-agricola-school/pdfs-docs/rapport-toekomst-voor-de-natuurinclusieve-landbouw-Online-versie-1.pdf>

https://www.regiodealnatuurinclusievelandbouw.nl/fileadmin/user_upload/RDNL_Eindrapportage_25_beeldscherm.pdf